

Warszawa, 7 lipca 2017 r.

Prof. dr hab. n. med. Edward Towpik
Muzeum Historii Medycyny
Warszawski Uniwersytet Medyczny
Centrum Onkologii – Instytut
im. M. Skłodowskiej-Curie

Recenzja pracy doktorskiej

mgr. Marka Rafalskiego

zatytułowanej

„Kształtowanie się koncepcji hospicyjnej w warszawskiej medycynie od połowy XIX wieku do początków XX wieku (do wybuchu pierwszej wojny światowej)”

W przedstawionej do oceny pracy poświęconej kształtowaniu się koncepcji hospicyjnej w warszawskiej medycynie Autor zakresił pole badawcze, formułując następujące pytania: Jak przedstawiała się idea dobroczynności od 2 połowy XIX wieku do wybuchu I wojny światowej? Jak doszło do powstania pierwszych ośrodków opieki dla nieuleczalnie chorych? Jakimi były źródła finansowania opieki? Kto sprawował opiekę nad ciężko chorymi i umierającymi w społeczności katolickiej i mniejszościach wyznaniowych? W jakiej sytuacji materialnej byli podopieczni placówek medycznych oraz jaka była wówczas sytuacja szpitalnictwa w Warszawie? Jaki był stan opieki nad ludźmi nieuleczalnie chorymi w świetle osiągnięć medycznych oraz problemów związanych z kształceniem kadr?

Praca liczy 297 stron, z czego 258 stanowi sama rozprawa, pozostałe obejmują bogatą bibliografię obejmującą łącznie 504 pozycje, w tym archiwalia, źródła drukowane i zdaniem recenzenta szczególnie bogaty i cenny wybór artykułów i materiałów prasowych z epoki (290 pozycji), ponadto wyczerpujący wybór opracowań (107 pozycji), encyklopedie i słowniki oraz źródła internetowe. Pracę uzupełniają 22 fotografie. Rozprawa ma klasyczny układ – składa się ze wstępu, 5 rozdziałów i zakończenia.

W rozdziale 1 na temat pierwszych form pomocy obłożnie chorym w Warszawie do połowy XIX wieku Autor opisał działalność dobroczynną w wielowyznaniowej Warszawie – placówki kościelne oraz formy charytatywne w mniejszościach mojżeszowej i ewangelickiej, w tym różne sposoby walki z ubóstwem, oraz działalność dobroczynną wspomagającą instytucje zajmujące się obłożnie chorymi. Autor poświęcił dużo uwagi idei miłosierdzia, działalności kościelnej i filantropijnej, przybliżył działalność Towarzystwa Dobroczynności .

W rozdziale 2 „ Ciężko chory i umierający” opisano ówczesną nomenklaturę, ukazano szerszy kulturowy kontekst choroby i śmierci. Autor opisał chrześcijańskie tradycje opieki nad ciężko chorymi i umierającymi. Przybliżył też żydowskie i protestanckie spojrzenia na kwestie ostateczne, szczególny nacisk kładąc na wymiar społeczny. Autor analizował ówczesne poglądy na temat leczenia i genezy chorób – zarówno w kontekście postępu w naukach medycznych, jak i silnie zakorzenionych zabobonów i ludowych wierzeń.

W rozdziale 3 opisano powstanie i rozwój specjalistycznych ośrodków i placówek dla warszawskich chorych: Szpitala św. Łazarza, Przytuliska Sióstr Franciszkanek, Przytułku dla obłożnie chorych w Królikarni oraz schronienia dla paralityków. Tworzenie tych placówek stanowiło podwaliny dla idei opieki hospicyjnej. Szczegółowo opisano żmudne wysiłki stworzenia podstaw opieki dla chorych nieuleczalnie, szczególnie tych naznaczonych podwójnym wykluczeniem za sprawą choroby i biedy. Przybliżono niezwykle trudne warunki bytowe tych miejsc wobec braku środków i systemowych rozwiązań. Autor szczególny nacisk

kładzie na sytuację pacjentów „rakowych”, czyli onkologicznych, których liczba bardzo szybko rosła, a metody leczenia były dalece niewystarczające. Stąd szczególne zapotrzebowanie w tej grupie chorych na opiekę nastawioną na uśmierzenie bólu, łagodzenie objawów, wsparcie psychiczne i towarzyszenie w umieraniu.

W rozdziale 4 „Chorzy i personel” autor przedstawia analizę socjologiczną, bada pochodzenie społeczne i status podopiecznych i personelu, warunki panujące w placówkach, kwestie ekonomiczne oraz kwalifikacje i wykształcenie opiekunów, lekarzy i felczerów. Wnikliwie i krytycznie podchodzi do źródeł, zestawia odmienne opinie, wykazuje się głębokim zrozumieniem dla wszystkich omawianych grup.

W rozdziale 5 w oparciu o analizę źródeł szczegółowo opisano ówczesne metody pielęgnacji i leczenia chorych, w tym metod leczenia i uśmierzenia bólu, kwestie higieny i odżywiania oraz sposoby i formy oddziaływania psychicznego. Opracowanie to stanowi istotny wkład w badanie historii opieki nad chorymi i wyczerpujący opis metod stosowanych w opiece nad różnymi grupami. Odnosi się do zmian zachodzących w drugiej połowie XIX w. w postrzeganiu cierpienia i bólu, od swoistej ideologii cierpienia silnie zakorzenionej w światopoglądzie chrześcijańskim, przez przekonanie o nieuniknionym charakterze konania w bólu – do prymatu przekonania o konieczności walki z cierpieniem i minimalizowania cierpienia, poprawiania komfortu życia nieuleczalnie chorych i obowiązku przynoszenia ulgi w ostatnich stadiach choroby. Szczególną uwagę Autor poświęca metodom leczenia i pielęgnacji cierpiących na choroby nowotworowe, ale także leczeniu chorych wenerycznie, na schorzenia układu nerwowego czy oddechowego. Bogato przytacza źródła świadczące z jednej strony o energicznym rozwoju nauk medycznych w 2 połowie XIX wieku i na początku wieku XX, ale też liczne świadectwa metod z dzisiejszej perspektywy mrozących krew w żyłach – wywodzących się z wierzeń ludowych, jak i praktyk felczerów, ale również będących konsekwencją wypróbowywania nowinek medycznych na pacjentach szpitalnych.

Idea ośrodków opieki hospicyjnej jest stosunkowo młoda. Autor bada początki formowania warszawskich instytucji pomocy dla nieuleczalnie chorych i umierających, przedstawiając wnikliwie kontekst społeczno-kulturowy. Mieszkańcy wielonarodowej Warszawy w drugiej połowie XIX wieku borykali się z silnym rozwarstwieniem społecznym, rosnącymi obszarami biedy i nędzy, fatalnymi warunkami sanitarnymi i mieszkaniowymi. Z roku na rok rosła liczba ludności, postępowała proletaryzacja społeczeństwa. Poziom wykształcenia był dramatycznie niski. Polityka zaborcy utrudniała kształcenie lekarzy, plany rzetelnego kształcenia świeckich pielęgniarek pozostawały na papierze, kontrowersje budziły kompetencje felczerów, a masy były pod silnym wpływem zabobonów i wierzeń ludowych i łatwo padały ofiarą szarlatanów i szalbierzy. Brak zorganizowanego systemu opieki medycznej i – szerzej – społecznej uzależniał inicjatywy od ofiarności filantropów i pracy społecznej ludzi dobrej woli, którzy sami balansowali często na skraju ubóstwa i fizycznego wyczerpania. Szpitale warszawskie były przepełnione, a panujące warunki sanitarne i bytowe zarówno podopiecznych, jak i personelu pozostawiały wiele do życzenia – choć poziom ten różnił się w różnych placówkach. W sytuacji szczególnie trudnej znajdowali się nieuleczalnie chorzy, wobec których wyczerpano metody leczenia, szczególnie ci z najniższych warstw społecznych, którzy nie mogli liczyć na opiekę w domu. Osoby te znajdowały się poza nawiasem społeczeństwa i najczęściej konały w skrajnej nędzy, osamotnieniu i cierpieniu. Autor rozprawy wnikliwie śledzi tak cenne zaczątki koncepcji hospicyjnej – próby organizowania zarówno strony bytowej tych placówek, jak i całej filozofii podmiotowego podchodzenia do pacjenta pozbawionego perspektywy na poprawę stanu zdrowia. Autor bada przede wszystkim kontekst wspólnot religijnych i ich służby wobec najbardziej potrzebujących – ze szczególnym naciskiem na rolę katolickich siostr, ale też mniejszości żydowskiej i ewangelickiej. Sygnalizuje też początki – głównie pozostające w owym czasie w sferze projektów – kształcenia świeckiej opieki pielęgniarstwa.

Autor uważnie pochyła się nad problemami różnych grup społecznych, wykazując nie tylko dużą wrażliwość, ale przede wszystkim wnikliwą i krytyczną analizę źródeł. Przedstawia trudną sytuację kobiet, kwestie nierówności i wykluczenia, nastroje antysemickie, brak systemowych rozwiązań w dziedzinie opieki zdrowotnej i walki z biedą. Zarazem przywołuje najważniejsze postacie i organizacje lekarzy, społeczników, filantropów, publicystów i myślicieli epoki – niezwykłych ludzi pochodzących z różnych grup, dzięki którym – pomimo tak trudnych okoliczności i represyjnej polityki zaborcy – dokonywał się postęp.

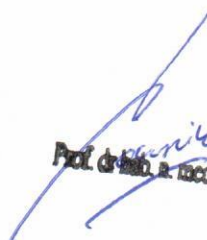
Praca stanowi oryginalny i ważny wkład w historię warszawskiej medycyny. Stanowi też wyraz hołdu dla pionierów opieki hospicyjnej. Autor rozpatruje problematykę opieki nad nieuleczalnie chorymi w różnych kontekstach: medycznym, społeczno-politycznym i religijnym. Ukazuje dwie tendencje, na których styku, a niekiedy w starciu, kształtowała się koncepcja hospicyjna – tradycję miłosierdzia oraz nowoczesny utilitaryzm i duch pozytywizmu.

Obowiązek recenzenta nakazuje mi zaznaczyć, że praca ma pewne niedociągnięcia na płaszczyźnie redakcyjnej – stylistyka, a szczególnie interpunkcja wymagałyby dopracowania. Forma niektórych przypisów wskazuje na brak akademickiej dyscypliny, a ilustracje stanowiące cenne uzupełnienie rozprawy są niestety słabej jakości.

Te uwagi w niczym nie umniejszają mojej bardzo pozytywnej oceny rozprawy doktorskiej mgr. Marka Rafalskiego; przeczytałem ją uważnie i z przyjemnością. Konstrukcja pracy jest czytelna i jasna. Autor skrupulatnie opracował postawione pytania badawcze na podstawie wnikliwej analizy źródeł, a obszerna całość wypełniona jest istotną treścią. Autor udowodnił umiejętność stawiania pytań badawczych, przeprowadzenia analizy źródeł i formułowania wniosków.

Rozprawa stanowi oryginalny i wartościowy wkład w badania nad historią warszawskiej medycyny. Świadczy też o dużej wrażliwości społecznej i głębokiej humanistycznej refleksji Autora.

Stwierdzam, że praca „Kształtowanie się koncepcji hospicyjnej w warszawskiej medycynie od połowy XIX wieku do początków XX wieku (do wybuchu pierwszej wojny światowej)” Pana mgr. Marka Rafalskiego spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim określone w art. 13 *Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym z póź. zm.*, stanowi oryginalne opracowanie, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Autora i dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę zatem do o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. n. med. Edward Towpak